

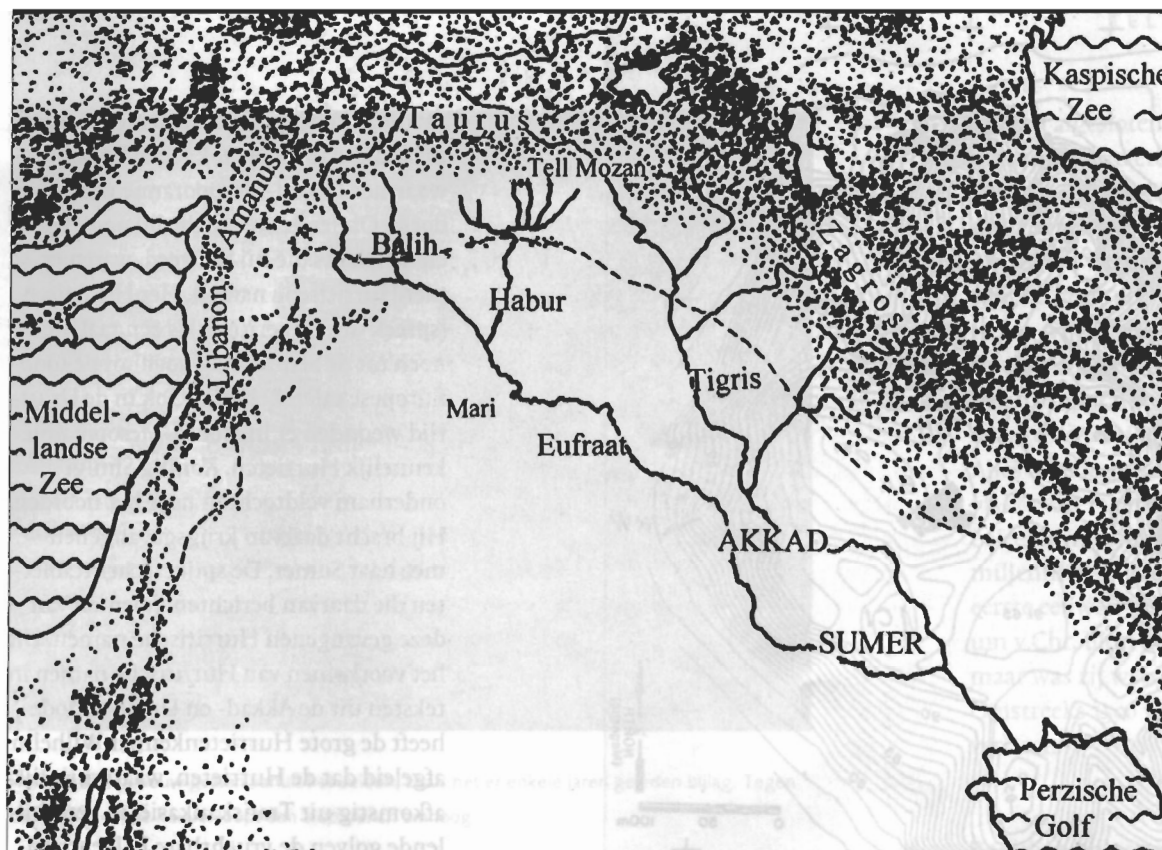
De Hurrieten van Tell Mozan

In 1984 begonnen de archeologen Giorgio en Marilyn Buccellati met opgravingen bij Tell Mozan, een ruïneheuvel in het noordoosten van Syrië. Na een aantal campagnes konden zij vaststellen dat de stad die in de heuvel verborgen ligt het oude Urkesh is. Tevens brachten zij allerlei nieuwe gegevens aan het licht over de Hurrieten, een volk uit het derde en tweede millennium v.Chr. waarover weinig bekend is.

Tell Mozan gezien vanuit het zuiden, met op de achtergrond de uitlopers van het Taurus-gebergte. De illustraties bij dit artikel zijn beschikbaar gesteld door Giorgio en Marilyn Buccellati. Het auteursrecht daarvan berust bij het International Institute for Mesopotamian Area Studies te Los Angeles. Het kaartje van het Nabije Oosten en het bronzen beeldje van een leeuw zijn getekend door de auteur.

Tell Mozan ligt in de Jezira, het gebied tussen de Eufraat en de Tigris, dat in het noorden wordt begrensd door het Taurus-gebergte. De Jezira maakt deel uit van de vruchtbare halve maan, een zone waar voldoende regen valt om zonder irrigatie landbouw te bedrijven. Deze zone loopt in een grote boog door het hele Nabije Oosten, van Jordanië tot aan de Perzische Golf. De Jezira wordt doorsneden door twee rivieren die water toevoeren aan de Eufraat, de Balih in het westen en de Habur in het oosten. Tell Mozan ligt in de Habur-driehoek, die wordt gevormd door een aantal riviertjes die uitstromen in de Habur. De tell ligt op Syrisch grondgebied, maar de Turkse grens is vlakbij. Als men in de buurt van Tell Mozan rondrijdt, komt men tientallen tells tegen. In elke van deze tells liggen resten van een oude nederzetting begraven, maar tot nu toe worden er maar enkele opgegraven.

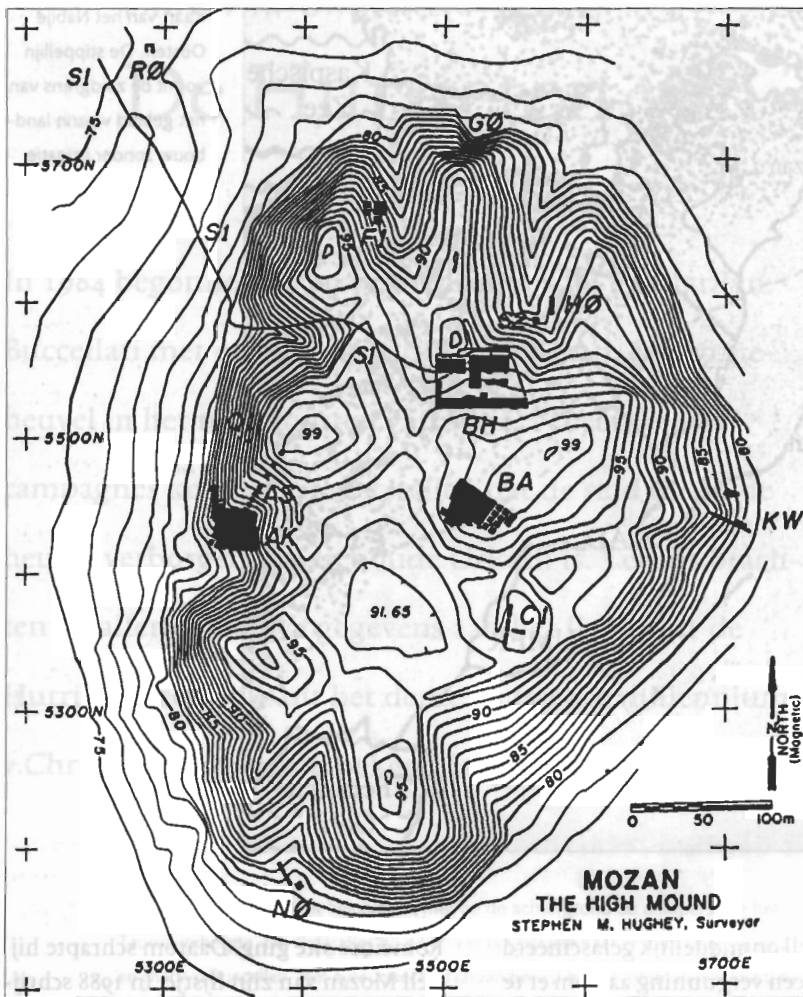
Kaart van het Nabije Oosten. De stippellijn vormt de zuidgrens van het gebied waarin landbouw zonder irrigatie mogelijk is.

Giorgio en Marilyn Buccellati, een Amerikaans archeologenechtpaar, leidden sedert 1976 een opgraving in Terqa, een stad aan de Eufraat. Tijdens de campagne in de zomer van 1983 brachten zij een bezoek aan Amuda, een stadje in de Haburdriehoek. Men nam toentertijd aan dat de bij Amuda gelegen tell (die helaas grotendeels was afgegraven) de oude stad Urkesh in zich sloot. Amuda werd namelijk genoemd als de vindplaats van een stenen tablet met een bouwinscriptie van de koning van Urkesh. Deze tablet werd kort na de Tweede Wereldoorlog op de Parijse kunstmarkt aangeboden en in 1948 gepubliceerd. Het gaat om een cilinder van witte kalksteen met daarop in spijkerschrift de tekst 'Tishatal, koning van Urkesh, heeft een tempel voor Nergal gebouwd (...)'. Bij de tablet hoort een bronzen leeuwje dat met zijn klauwen de tablet bewaakt. Het funderingsdocument werd aan de hand van de stijl en het schrift gedateerd op het einde van het derde millennium v.Chr. De Buccellati's reden wat rond in de buurt van Amuda en gingen ook kijken op Tell Mozan, acht kilometer verderop. Zij waren

door deze tell onmiddellijk gefascineerd en vroegen een vergunning aan om er te mogen graven. In het najaar van 1984 vond de eerste campagne plaats. Zij ontdekten al spoedig dat op de tell bij Amuda vrijwel geen scherven van aardewerk uit het derde millennium v.Chr. waren te vinden, terwijl Tell Mozan ermee was bezaaid. Op grond hiervan formuleerden zij de hypothese dat niet in de tell bij Amuda, maar in Tell Mozan het oude Urkesh lag verborgen. Een halve eeuw eerder had al eens een andere archeoloog naar Tell Mozan gekeken. In 1934 maakte de beroemde Engelse archeoloog Max Mallowan een rondrit door het Habur-gebied. Hij werd vergezeld door zijn echtgenote Agatha Christie, de auteur van een groot aantal detectives. Agatha Christie schreef een beeldend verslag van de expeditie onder de titel *Come, tell me how you live*. Daarin kan men lezen dat Mallowan op zoek was naar een tell met gemakkelijk bereikbare, prehistorische resten. Hij probeerde verschillende tells uit. Ook Tell Mozan kwam aan de beurt. Na het graven van een paar proefsleuven concludeerde hij dat het om een

Romeinse site ging. Daarom schrapte hij Tell Mozan van zijn lijstje. In 1988 schreven de Buccellati's dat er geen sprake is van Romeinse resten. Ze vragen zich af of Mallowan het uit het derde millennium v.Chr. daterende *metallic ware* voor Romeins aardewerk heeft aangezien.

Koningen in Mesopotamië Als men een boek over de geschiedenis van Mesopotamië opslaat en daarin de periode tussen 2500 en 2000 v.Chr. opzoekt, krijgt men een verhaal te lezen over Zuid-Mesopotamië, het gebied tussen de benedenstromen van de Eufraat en de Tigris, dat het *alluvium* wordt genoemd. De gegevens die men in dit boek over de geschiedenis van Zuid-Mesopotamië zal lezen, zijn ontleend aan enkele opgravingen en een paar teksten (in spijkerschrift geschreven op kleitabletten). Voor deze periode is vooral de Sumerische koningslijst van belang. Over het noorden van Mesopotamië zal men niet meer dan een paar losse opmerkingen aantreffen, omdat dit gebied in deze periode bij gebrek aan schriftelijke bronnen nog in het schemerduister

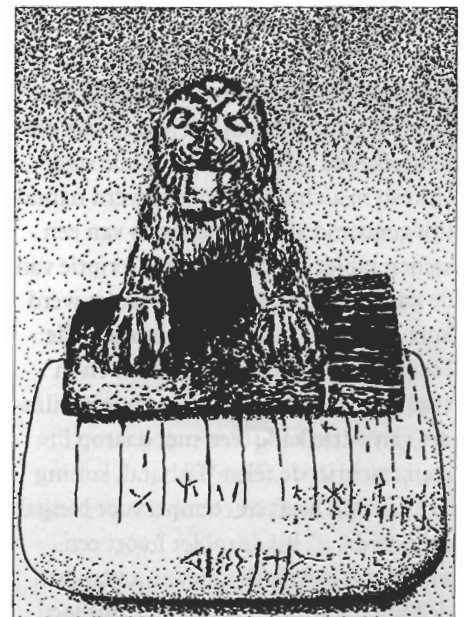
Plattegrond van de ruïneheuvel. In zwart zijn de plaatsen aangegeven waar is gegraven. Op de top van de heuvel ligt de tempel (BA) en onderaan de westelijke helling het magazijngebouw (AK).

verkeert.

Ik vat kort samen wat men in zo'n boek zal vinden over de politieke geschiedenis van het alluvium in de tweede helft van het derde millennium v.Chr. Rond 2500 v.Chr. bestaat Zuid-Mesopotamië uit een aantal stadstaten die met elkaar wedijveren, onder meer over de kwestie wie het meeste water (voor irrigatie) krijgt. Tegen het einde van de periode van de rivaliserende stadstaten (vroegdynamische periode genoemd) tekent zich in het alluvium een tweedeling af. In het zuiden liggen steden als Eridu, Ur, Uruk, Lagash, Umma en Nippur, waar men het aloude Sumerisch spreekt, terwijl in het noorden steden liggen als Abu Salibih, Kish, Akkad en Sippar, waar men Akkadisch spreekt. **Met het opstaan van de legendarische koning Sargon van Akkad rond 2350 v.Chr.**

breekt voor Zuid-Mesopotamië een nieuwe periode aan. Sargon brengt alle Akkadische en Sumerische steden onder zijn heerschappij. Voor het eerst is het alluvium in één rijk verenigd. De dynastie van Akkad blijft anderhalve eeuw aan het bewind. Zij bestaat uit vijf koningen, van wie Naram-Sin, de koning die zich god liet noemen, de beroemdste is. Een volgende bloeiperiode voor Zuid-Mesopotamië breekt, na een interregnum van de Guti, aan wanneer rond 2100 v.Chr. de derde dynastie van Ur (Ur III) aan het bewind komt. De koningen van Ur III verenigen de steden van het alluvium weer in één rijk. Aan hun heerschappij komt tegen 2000 v.Chr. een einde. Op Noord-Mesopotamië worden pas in de tijd van Naram-Sin een paar straaltjes licht geworpen. Er zijn enkele tekstjes

van deze koning bewaard gebleven waaruit blijkt dat hij optrok tegen Subartu, waarmee Noord-Mesopotamië wordt bedoeld. Onder de steden die hij onderwierp en de leiders die hij bestreed, waren er met Hurritische namen. Het Hurritisch (spreek uit: Choeritisch) is een taal die noch tot de Semitische, noch tot de Indo-Europese talen behoort. Ook in de Ur III-tijd woonden er in Noord-Mesopotamië kennelijk Hurrieten. Koning Shulgi ondernam veldtochten naar het noorden. Hij bracht daarvan krijgsgevangenen mee naar Sumer. De spijkerschrifttabletten die daarvan berichten, noemen van deze gevangenen Hurritische namen. Uit het voorkomen van Hurritische namen in teksten uit de Akkad- en Ur III-periode heeft de grote Hurrietenkenner Wilhelm afgeleid dat de Hurrieten, waarschijnlijk afkomstig uit Transkaukasië, in verschillende golven de vruchtbare halve maan zijn binnengestroomd, dat de eerste Hurritische koninkrijkes opbloeden op de ruïnes van het Akkad-rijk, en dat tegen

Bronzen beeldje van een leeuw die een stenen tablet met inscriptie bewaakt. Het beeldje is 12 cm hoog en bevindt zich in het Louvre te Parijs.

Het magazijngebouw gezien vanuit het zuiden, zoals het er enkele jaren geleden bijlag. Tegen de helling van de heuvel loopt een *step trench* omhoog.

het einde van het derde millennium v.Chr. het hele gebied tussen de oostelijke Taurus en de noordelijke Zagros bewoond was door Hurritisch sprekende mensen. Onder de Hurritische ministaatjes nam Urkesh een vooraanstaande positie in. Het is de enige Hurritische stad waarvan tot twee keer toe een koning wordt genoemd. Ik doel op de al genoemde funderingsakte van 'Tishatal, koning van Urkesh'. Tevens is er een funderingsakte gevonden van 'Atalshen, koning van Urkesh en Nawar', die eveneens uit de Ur III-periode stamt. Dit is wat de Buccellati's **toen zij** met graven begonnen over Urkesh **wisten**. Daaraan **moet** echter nog één **element** worden **toegevoegd**. Zij wisten ook **dat** Urkesh een belangrijke rol speelde in de Hurritische mythologie. Blijkens teksten die bijna duizend jaar later in de hoofdstad van de Hettieten werden bewaard, was Urkesh de woonplaats van Kumarbi, de vader der goden van het Hurritische pantheon.

De eerste opgravingsseizoenen Sinds 1984 gaan Giorgio en Marilyn Buccellati

elk jaar met een team van deskundigen naar Syrië om een paar maanden op Tell Mozan te werken. Het team wordt geassisteerd door enige tientallen lokale arbeiders. Tijdens de eerste campagnes, tussen 1984 en 1989, voerde het team op de tell en in de directe omgeving daarvan enkele surveys uit. Verder groef het team op verspreide punten van de ruïneheuvel enige putten en sleuven. Daaruit kwam het volgende beeld naar voren. De heuvel heeft een oppervlakte van 18 hectare. Hij loopt vrijwel overal steil omhoog. De top steekt 25 meter boven de vlakte uit. Op de top stond een tempel die de vlakte moet hebben gedomineerd. De tempel dateert van ongeveer 2500 v.Chr. In de tempel werd een stenen beeldje van een leeuw gevonden. Aan de voet van de heuvel liep een stadsmuur die 6 meter hoog en 8 meter breed was. Aan de buitenkant van de muur was een gladgepleisterde helling aangebracht die uitliep in een gracht. De archeologen stelden vast dat de gracht werd dichtgegooid met puin van een verbrand gebouw. In het puin troffen zij van zegelafdrukken voorziene kleiklompjes aan waarmee

deuren afgesloten waren geweest. De afdrukken dateerden zij op het midden van het derde millennium v. Chr. Hieruit trokken zij de conclusie dat de muur omstreeks deze tijd zijn verdedigingsfunctie heeft verloren.

In een wijde cirkel rond de heuvel werden resten van menselijke bewoning gevonden. De opgravers waren van mening dat deze resten duiden op buitenwijken. Alles bij elkaar had de stad een oppervlakte van 135 hectare. Deze grote stad beleefde in de tweede helft van het derde millennium v.Chr. haar bloeitijd. In de eerste eeuwen van het tweede millennium v.Chr. bleef de stad voortbestaan, maar was zij weer aanzienlijk kleiner. Omstreeks 1500 v.Chr. werd zij definitief verlaten.

Beeldjes en zegelafdrukken In 1990 begonnen de archeologen met het graven van een 'step trench' (een aantal inkepingen in de vorm van traptreden) aan de westkant van de heuvel. Aan de basis van deze trench ontdekten zij een gebouw waarvan zij op grond van het grote aantal zegelafdrukken dat zij erin vonden, aannamen dat het had gediend voor de opslag van goederen. Zij duiden het magazijngebouw aan met AK.

In gebouw AK zijn tot nu toe ruim driehonderd terracotta beeldjes gevonden. Een aantal daarvan stelt mensen voor en een aantal dieren, waaronder paarden, schapen, geiten, honden en katachtigen. Toen duidelijk werd dat op de vloer van het gebouw ook brokstukjes van zegelingen lagen, besloten Giorgio en Marilyn Buccellati zeer minutieus verder te graven. De kleiklompjes waarop de zegels waren afgedrukt, waren klein en bros. Bovendien waren ze moeilijk te onderkennen; ze hadden namelijk dezelfde kleur als de aarde waarin ze werden gevonden. Bij een normale manier van graven waren ze waarschijnlijk niet eens opgemerkt. De stukjes werden aan elkaar geplakt tot zegelafdrukken die zo compleet mogelijk waren, twaalfhonderd in totaal. De afdrukken zijn afkomstig van circa tachtig

Het gebruik van computers op Tell Mozan

De Syrische douane was in 1976 uiterst verbaasd toen zij het echtpaar Buccellati zag arriveren met enkele grote, onhandelbare computers. Het echtpaar lichtte toe dat het de computers nodig had voor hun opgravingswerk in Terqa. In de Syrische archeologie was tot dan toe nooit gebruik gemaakt van elektronische hulpmiddelen. Intussen is het computerpark van de Buccellati's flink gemoderniseerd en uitgebreid. Tijdens de campagne in de zomer van 1999 waren op Tell Mozan aanwezig: zes personal computers (waarvan vier met pentium III processor), vijf laptops, enkele scanners en printers en een digitale fotocamera.

Terwijl de publicatie van de gegevens van een opgraving meestal jaren, soms zelfs tientallen jaren op zich laat wachten, hebben de Buccellati's zich ten doel gesteld om de stratigrafische gegevens van Tell Mozan zo spoedig mogelijk nadat ze in de grond zijn waargenomen, te publiceren. De cd's die zij in het veld produceren, maakten zij tot voor kort alleen voor eigen gebruik, maar met ingang van het opgravingsseizoen 1999 zijn deze onmiddellijk na afloop van het seizoen beschikbaar gekomen voor derden.

cilinderzegels (waarvan er in het gebouw maar enkele zijn gevonden).

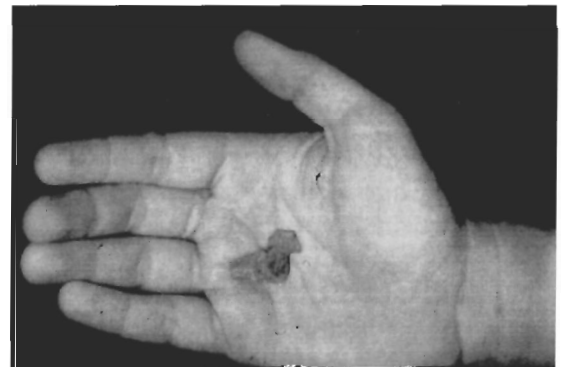
De opgravers vroegen zich af hoe de fragmentjes van de zegelingen op de vloer van het magazijn terecht waren gekomen. Zij kwamen tot de volgende reconstructie. Cilinderzegels werden afgerold op kleiklompjes die werden gebruikt om kisten, manden, zakken en kruiken te verzegelen. De containers werden opgeslagen in het magazijn. Bij het openen

van een container werd de zegeling verbroken en bleven de brokstukjes ervan op de vloer van het magazijn achter. De zegelafrollingen vertonen in stijl en techniek grote gelijkenis met die uit de Akkad-periode in Zuid-Mesopotamië. Op grond hiervan en tevens rekening houdende met enige C14-dateringen, stelden de opgravers de datering van de zegelafdrukken op 2200 v.Chr.

De meest interessante zegelafdrukken zijn die waarop een in een kader geplaatst tekstje voorkomt. Het zijn er honderdzeventig, afkomstig van achttien cilinderzegels. In de bijschriften kan men lezen dat deze zegels toebehoorden aan de koning, die de Hurritische naam Tupkish draagt, aan de koningin, die de Akkadische naam Uqnitum draagt, of aan één van de dienaressen van de koningin, onder welke het kindermisje met de Hurritische naam Zamena.

Op afdruk k2 ziet men koning Tupkish op zijn troon. Een kind met een kroontje op het hoofd, naar alle waarschijnlijkheid de kroonprins, raakt de schoot van de koning aan. Met dit gebaar wordt volgens de opgravers gesymboliseerd dat de prins afstamt van en hulde brengt aan de koning. De prins staat op de kop van een leeuw die aan de voet van de troon ligt. De kop en de manen van de leeuw zijn zeer realistisch weergegeven. Een staande figuur giet een vloeistof in een vat dat de

drinkbak van de leeuw lijkt te zijn. Afdruk q2 toont de hele koninklijke familie: de koningin met een klein kind op schoot en de koning met de kroonprins die diens schoot aanraakt en hem zo eer bewijst. Op afdruk h2 zien we weer de koningin met een klein kind op schoot. Hier wordt aan het kindje eer bewezen door het kindermisje Zamena, dat het kindje tevens bij de pols vasthoudt. Afdruk h3 laat, blijkens het bijschrift, de kokkin van de koningin zien. Zij is links afgebeeld als een vrouw die melk aan het karnen is. Van rechts komt een slager aanlopen die met de linkerhand een geit aanvoert en in de rechterhand een mes draagt. Uit drie fragmentjes van een tekstje die afkomstig waren van verschillende afrollingen van hetzelfde koningszegel, reconstrueerden de opgravers in 1995 de woorden 'Tupkish, koning van Urkesh'. Zij stonden nog even stil bij de mogelijkheid dat de zegelingen waarop 'Urkesh' stond, op Tell Mozan waren gedumpte vanuit een andere stad, die Urkesh heette. Deze mogelijkheid verwierpen zij, omdat de zegelingen in stijl volledig aansloten bij het grote aantal koninklijke zegelingen dat ter plaatse was aangetroffen. De Buccellati's hadden dus elf jaar nadat ze op Tell Mozan waren begonnen te graven, aangetoond dat hun hypothese klopte: De stad die zij opgroeven, was het oude Urkesh. Zij maakten hun ontdekking met veel trots wereldkundig. Zij

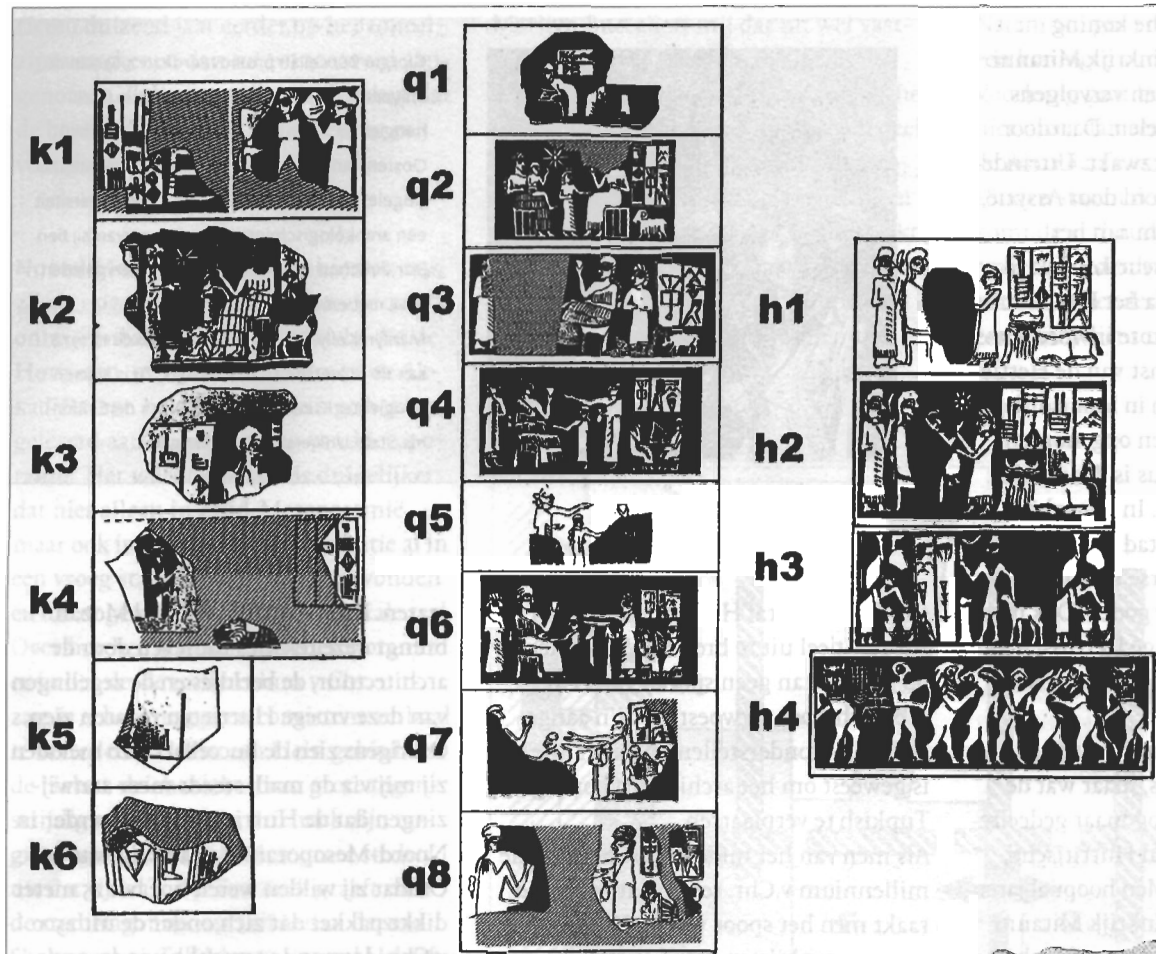
Kleine en breekbare brokstukjes van de zegelingen die in het magazijn zijn gevonden.

Het lied van Zilver

In Hattusa, de hoofdstad der Hettieten, is een Hettitische versie gevonden van een oude Hurritische mythe, die 'Het lied van Zilver' wordt genoemd. Hier volgt een samenvatting van deze mythe aan de hand van de vertaling van Hoffner (1998).

Zilver, een halfgod, is nog een kind. Hij is de zoon van een alleenstaande moeder. Zijn vriendjes pesten hem omdat hij niet weet wie zijn vader is. Zilver slaat zijn moeder omdat hij van haar wil weten wie zijn vader is.

Uiteindelijk vertelt zijn moeder hem: 'Sla me niet. (...) Je vader is Kumarbi (...) en hij woont in Urkesh'. Zilver luistert naar de woorden van zijn moeder. Hij gaat op weg naar Urkesh. Hij komt aan in Urkesh, maar hij vindt Kumarbi niet in zijn huis. Deze is vertrokken om rond te dolen in het land – want hij loopt hoog in de bergen.

Afdrukken van 18 zegels met een tekst. De zegels k1-k6 behoorden toe aan de koning, de zegels q1-q8 aan de koningin en de zegels h1-h4 aan dienaressen van de koningin.

Onder: Afdruk van een zegel van koning Tupkish (k2). Aan de voet van zijn troon ligt een leeuw. Op de kop van de leeuw staat de kroonprins die de schoot van zijn vader aanraakt.

hadden het in één klap mogelijk gemaakt de stad Urkesh, die tot dan toe slechts bestond in termen van enkele historische gegevens en mythologische verhalen, te betreden en aan te raken.

Een oude Hurritische stad Nadat ik enkele opgravingsrapporten en artikelen over Tell Mozan had bestudeerd (waarop de bovenstaande tekst is gebaseerd), bleven bij mij enkele vragen bestaan waarop ik graag een antwoord wilde hebben. Ik heb deze vragen per E-mail voorgelegd aan Giorgio en Marilyn Buccellati, die zo vriendelijk waren daarop langs dezelfde weg antwoord te geven.

Ik legde hun de vraag voor of het zin heeft het werk op Tell Mozan nog voort te zetten, nu zij hebben aangetoond dat in deze tell het oude Urkesh ligt begraven. Zij

antwoordden dat het verder opgraven van Tell Mozan van eminent belang is, omdat het hier gaat om de enige Hurritische stad uit het derde millennium v.Chr. die tot nu toe is ontdekt. Alles wat verder uit de grond komt, zal het inzicht in het vroegste stadium van de cultuur van de Hurrieten verder uitbreiden.

Over de Hurrieten is nog niet veel bekend. Er wordt nog het meest over dit volk gerapporteerd in de periode rond het midden van het tweede millennium v.Chr. Toen bestond er in het zuidoosten van Turkije en het noorden van Syrië een Hurritisch koninkrijk dat Mitanni heette. De Hettieten, die tussen 1650 en 1200 v.Chr. een koninkrijk in Centraal-Anatolië hadden, meldten herhaaldelijk dat 'de mannen van Hurri' de oostelijke grens van het rijk bedreigden. Egypte wilde, nadat het van de Hyksos-heer-

schappij was bevrijd, zijn invloedssfeer naar het noorden uitbreiden. Daartoe ondernam het veldtochten in West-Azië. Medio 15de eeuw v.Chr. kwam het daarbij in conflict met Mitanni. Begin 14de eeuw v.Chr. sloten Egypte en Mitanni vrede. De vrede werd bezegeld doordat de Hurritische koning Tushratta zijn dochter als echtgenote aan farao Amenophis III schonk. Een brief waarin beide vorsten bakkeleien over de omvang van de bruidsschat, is teruggevonden in het Egyptische Tell el-Amarna. Kort daarna

pakte de grote Hettitische koning Suppiluliuma I het koninkrijk Mitanni aan, eerst met militaire en vervolgens met diplomatieke middelen. Daardoor werd het rijk ernstig verzwakt. Uiteindelijk werd Mitanni veroverd door Assyrië, waarmee een einde kwam aan het bestaan van dit Hurritische koninkrijk. De Hurrieten hebben, via het Hurritische land Kizzuwatna, een grote invloed uitgeoefend op de godsdienst van de Hettieten. De Hettieten hebben in hun pantheon talloze Hurritische goden opgenomen. Ook de Hettitische cultus is doordrenkt van Hurritische termen. In Bogazköy, waar Hattusa, de hoofdstad der Hettieten, is opgegraven, zijn diverse mythen gevonden over Hurritische goden. Ook moet worden vermeld dat enige Hettitische koningen en koninginnen Hurritische namen droegen.

De taal van de Hurrieten is wat de grammatica betreft goddeels, maar wat de woordenschat betreft nog maar gedeeltelijk ontsloten. Het aantal Hurritische teksten is nog beperkt. Men hoopt al jaren het archief van het koninkrijk Mitanni terug te vinden dat zich waarschijnlijk in de hoofdstad van het rijk, Washukanni, bevindt. Maar Washukanni is nog niet gelokaliseerd. Giorgio en Marilyn Buccellati verwachten er evenmin in te zullen

Giorgio Buccellati promoveerde in 1965 aan de universiteit van Chicago. Hij was vele jaren hoogleraar Talen en Culturen van het Nabije Oosten aan de universiteit van Californië te Los Angeles. In 1973 richtte hij aan deze universiteit een archeologisch instituut op, waarvan hij tien jaar directeur is geweest. Enkele jaren geleden is hij met emeritaat gegaan.

Marilyn Kelly-Buccellati promoveerde in 1974 aan de universiteit van Chicago. Zij is al jaren hoogleraar Kunstgeschiedenis aan de California State University te Los Angeles.

slagen het aantal Hurritische teksten substantieel uit te breiden. Aangezien er op Tell Mozan geen sporen van een grootscheepse verwoesting zijn aange troffen, veronderstellen zij dat er alle tijd is geweest om het archief van koning Tupkish te verplaatsen.

Als men van het midden van het tweede millennium v.Chr. teruggaat in de tijd, raakt men het spoor van de Hurrieten steeds meer bijster. Hierboven hebben we gezien dat er enkele verspreide tekstjes bestaan waaruit blijkt dat ze al aan het einde van het derde millennium v.Chr. in Noord-Mesopotamië aanwezig

waren. De opgraving van Tell Mozan brengt deze tekstjes tot leven door de architectuur, de beeldjes en de zegelingen van deze vroege Hurrieten te laten zien. Overigens zien de Buccellati's, zo meldden zij mij via de mail, steeds meer aanwijzingen dat de Hurrieten al veel eerder in Noord-Mesopotamië aanwezig waren: Omdat zij wilden weten hoe het 25 meter dikke pakket dat zich onder de uit 2500 v.Chr. daterende tempel bevindt, eruit ziet, boorden zij al in de jaren tachtig een diep gat op het hoogste punt van de heuvel. De boring liet een ononderbroken opeenvolging van horizontale woonlagen zien tot aan de maagdelijke bodem. Direct onder de tempel is onlangs een hoog platform blootgelegd. Dit platform, dat lijkt op een ziggurat, wordt gedateerd op 2700 v.Chr.

Aan de uiterste rand van de buitenwijken is in 1998 een administratiegebouwtje gevonden. Hierin bevond zich hetzelfde materiaal dat eerder in de tempel was aangetroffen. Daaruit leiden de opgravers af dat het stadsbestuur zich rond 2500 v.Chr. al volledig over de buitenwijken uitstreckte. Dat betekent dat Urkesh toen al een grote stad was.

Op basis van deze bevindingen nemen de Buccellati's aan dat de stad Urkesh veel verder in de tijd teruggaat dan zij aanvankelijk dachten. Zij spreken over het einde van het vierde millennium v.Chr. Dat betekent volgens hen dat de Hur-

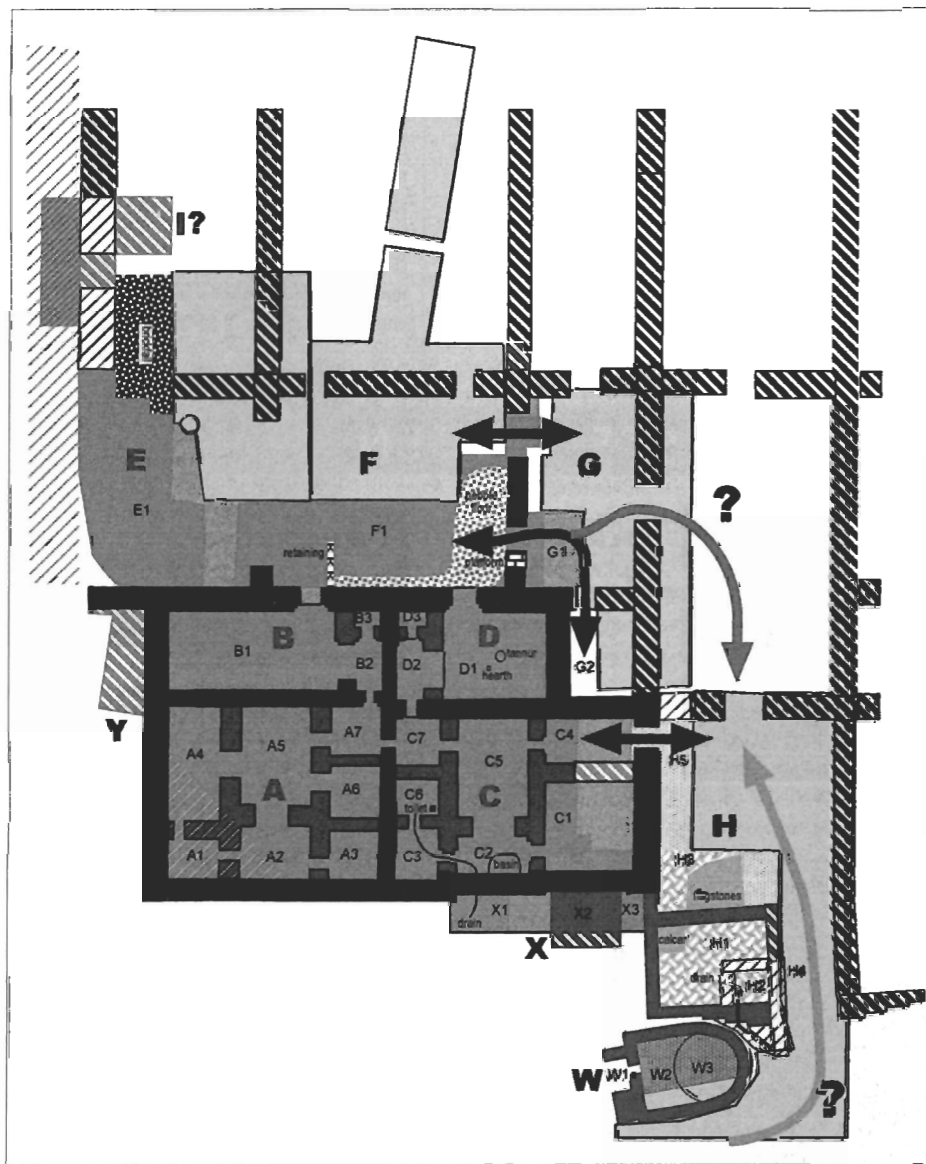
Het opgravingsteam van Tell Mozan in de zomer van 1999.

rieten duizend jaar eerder op het toneel zijn verschenen dan tot nu toe werd aangenomen. Ik ben zo vrij op te merken dat de bewijsvoering voor deze stelling mij vooralsnog niet al te sterk lijkt.

Noord-Mesopotamië Wat hiervan ook zij, de opgraving van Tell Mozan draagt onmiskenbaar bij aan het inzicht dat de Hurrieten, naast de Sumeriërs en de Akkadiërs, een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de beschaving van Mesopotamië. Het wordt ook steeds duidelijker dat niet alleen in Zuid-Mesopotamië, maar ook in het noorden urbanisatie al in een vroeg stadium heeft plaatsgevonden en dat er geschreven werd in de lokale taal. Over hoe het noorden van Mesopotamië er in het derde millennium v.Chr. uitzag, is echter nog geen consistent verhaal te vertellen. Zelfs in een klein gebied als de Habur-driehoek bestaan grote tegenstrijdigheden. In deze driehoek zijn opgravingen gaande van drie grote steden uit dat tijdvak. Op Tell Brak graaft men de stad Nagar op, op Tell Leilan de stad Shehna en op Tell Mozan de stad Urkesh. Elke van deze tells heeft zijn eigen verhaal. De opgraver van Shehna, Harvey Weiss, heeft vastgesteld dat deze stad aan het eind van het derde millennium v.Chr. werd verlaten. De oorzaak hiervan is naar zijn mening een klimaatverandering die in het hele Nabije Oosten om zich heen heeft gegrepen. Van dit natuurverschijnsel is echter op Tell Brak en op Tell Mozan niets te merken. Er zijn sterke aanwijzingen dat de stad Nagar werd veroverd door Naram-Sin, terwijl Urkesh en Shehna door deze Akkadische koning kennelijk ongemoeid zijn gelaten. Urkesh was een politiek en religieus centrum van de Hurrieten, terwijl op Tell Brak en op Tell Leilan nauwelijks Hurritische resten uit het derde millennium v.Chr. zijn gevonden.

Marilyn Buccellati mij dat nu wel vaststaat dat gebouw AK een vleugel is van een koninklijk paleis. Zij staan nu als het ware op de drempel van het woongedeelte van het paleis. Op dit punt aangekomen, hebben zij enkele deurzegelingen gevonden waarop een zegel is afgedrukt van de dochter van Naram-Sin. Bij deze opmerkelijke vondst merken zij waterdend op dat hoewel de dochter van

Naram-Sin geen titel draagt, zij mogelijk een koningin van Urkesh is geweest. Voorlopig gaat het hier mijns inziens om niet meer dan een boude bewering. Als de Buccellati's er in de toekomst echter in zouden slagen deze bewering te staven, komt de verhouding tussen het zuiden en het noorden van Mesopotamië aan het einde van het derde millennium v.Chr. in een nieuw licht te staan. ☺

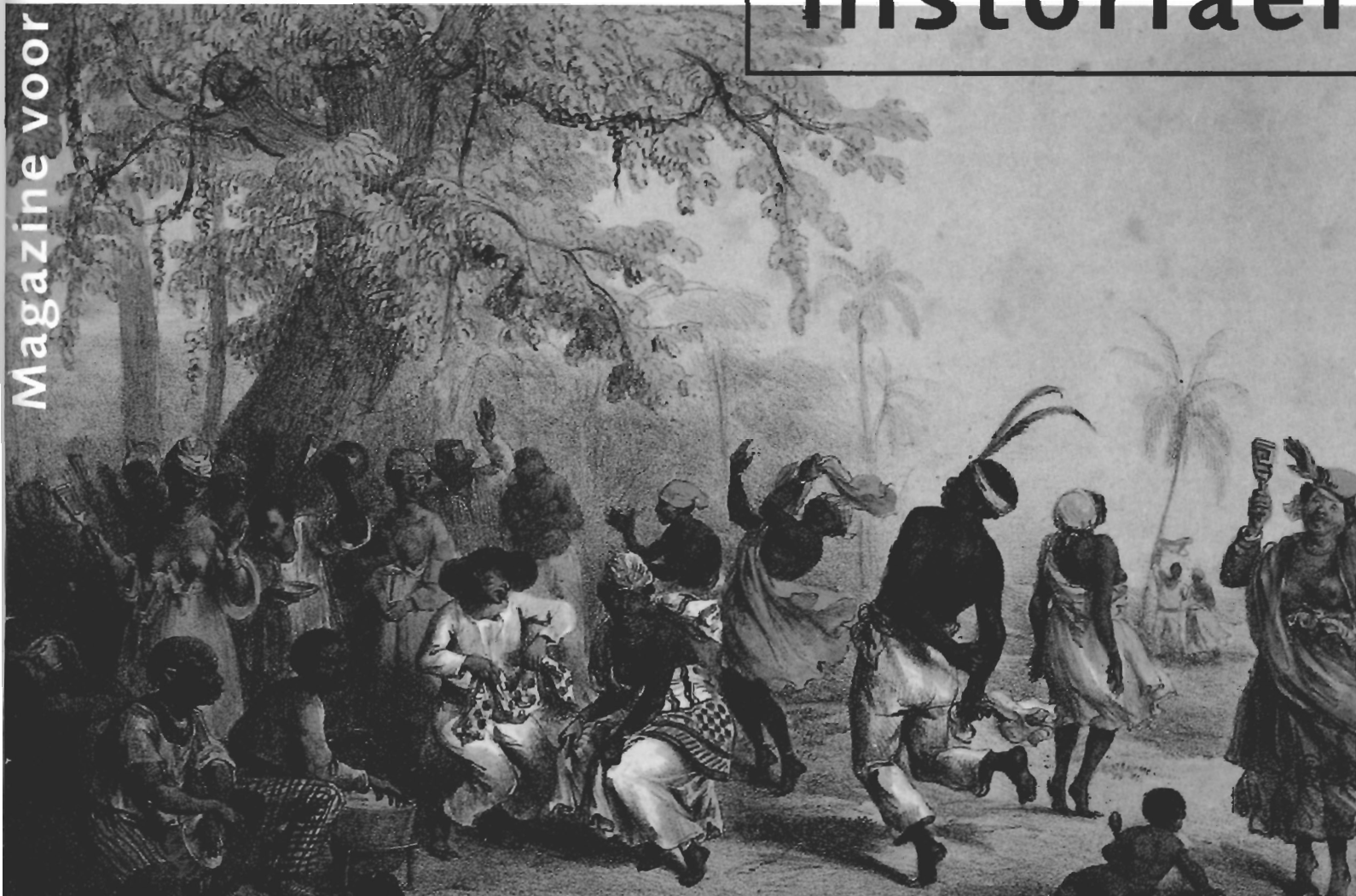
Plattegrond van het magazijngebouw AK, voor zover dat in de zomer 1999 was blootgelegd. De zwarte muren zijn uitgegraven. De gearceerde muren (waarvan men vermoedt dat ze het woongedeelte van het koninklijk paleis vormen) verwacht men in de naaste toekomst aan te treffen.

Het laatste nieuws Over het laatste opgravingsseizoen dat plaatsvond in de zomer van 1999 vertelden Giorgio en

- ⊗ **Actueel Dossier:**
NEDERLAND EN DE SLAVERNIJ
- ⊗ Een monument voor de slavernij ⊗ Het morele spagaat van de Nederlandse slavenhandel. Interview met Piet Emmer ⊗ De opsporing van weggelopen slaven in Suriname
- ⊗ De Asterix-strips als geschiedschrijving
- ⊗ De Hurrieten van Tell Mozan

Spiegel

historiael

Deze naam is ontleend aan het gelijknamige werk van Jacob van Maerlant uit circa 1285, waarin voor het eerst in het Middelnederlands de wereld-geschiedenis van de schepping tot de eerste kruistocht werd beschreven.

Inhoud

ACTUEEL DOSSIER NEDERLAND EN DE SLAVERNIJ

- 232 Een monument voor de slavernij / Gert Oostindië
- 240 Interview met Piet Emmer / Martijn van Lieshout
- 244 Zwart tegen zwart / Dirk J. Tang

- 231 Woord vooraf / Frans Anzion

Boekenspiegel

- 252 Oudheid / Ed van der Vliet
255 Amerika / Marianne Mooijweer
- 271 Agenda
276 Literatuur
277 Auteurs

- 256 RENÉ VAN ROYEN EN SUNNYVA VAN DER VEGT
De Asterix-strips als geschiedschrijving

- 262 PAUL VAN GINNEKEN
De Hurrieten van Tell Mozan

Spiegel Historiael is een
maandelijkse uitgave
van Sdu Uitgevers,
Den Haag.

Redactie-adres
Linnaeusparkweg 156
1098 EM Amsterdam
tel (020) 6652759
fax (020) 6657831
E-mail: s.h@inter.nl.net

*Bel voor proefabonne-
ment (3 nrs. à f 12,50)*
DUO (030) 2155188
*Abonnementen en
losse nummers*

Drukkerij Giethoorn Ten
Brink Tijdschriften-
administratie
T.a.v. mevr. M. Worst
Postbus 41
7940 AA Meppel
tel (0522) 855175
fax (0522) 855100

Hoofdredactie
Drs. F.K.M. Anzion
N.H. Witteman
Redacteurs
Prof.dr. K. van Berkel
Prof.dr. D.E.H. de Boer
Prof.dr. C. Lis
Drs. G. A.M. Offenber
A.G. van der Steur
Prof.dr. A.M. van der
Woude

Bureauredactie
Drs. M.H.J. van
Lieshout

Vaste medewerkers
Dr. G. de Bruin
Dr. J. Delwaide
Drs. L.L. Doedens
Dr. H.K. s'Jacob
Sjoerd de Jong
Dr. H. Kamermans
Drs. F.R. Kat
Dr. Anton van der Lem

Dr. M. Mooijweer
Drs. Marjoke de Roos
Dr. A.J. Schuurman
Dr. E.Ch.L. van der Vliet

Basisvormgeving
Bureau Piet Gerards
Opmaak
Henk Tiemens
Prepress en druk
Drukkerij Giethoorn Ten
Brink, Meppel

Advertenties
Publiciteitsbureau
Spoor & Partners b.v.
Vibeke Struben
Postbus 200
2060 AE Bloemendaal
tel (023) 5271114
fax (023) 5254045
Email adres:
spoor@euronet.nl
Internet: www.spoor.nl
Adv. materiaal aanleve-
ren voor 12 juni 2000